

Серьогіна Н.О.

Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА ПРОДУКТИВНУ ЗАЙНЯТІСТЬ В УКРАЇНІ

У статті визначено вплив військових дій на продуктивну зайнятість в Україні. Визначено, що з початком військових дій ринок праці та сфера продуктивної зайнятості зазнали суттєвих змін. Так, на даний час ринок праці перебуває у кризовому становищі, оскільки з кожним днем все більше зростає проблем в даній сфері. Виокремлено проблеми, які мали місце ще з 2014 року саме з початку російської агресії на Сході України, зокрема інфраструктурне руйнування регіонів промислового значення, погіршення співпраці з ключовими торговельними партнерами, погіршення інвестиційної привабливості країни, зменшення попиту на внутрішньому ринку в результаті погіршення виробничих процесів і платоспроможності суспільства. Встановлено, що усі проблеми у сфері продуктивної зайнятості, які виникли в результаті військових дій в Україні, призвели до погіршення якості робочої сили, добробуту та мотивації населення, і посилення економічного тиску на працездатне населення, зменшення обсягів бюджетних надходжень тощо. Наведено головні фактори, які негативно впливають на ринок праці та сферу продуктивної зайнятості в Україні в період військових дій, зокрема збільшення тиску на ринок праці та сферу продуктивної зайнятості, знищення виробничої логістики та соціальної інфраструктури, зростання кількості безробітного населення, низька трудова мобільність та її ефективність. Визначено рекомендації, які допоможуть більш ефективніше розвивати ринок праці, що, в свою чергу, сприятливо позначиться на економічному розвитку нашої держави. Подібні рекомендації слід вже зараз розробляти і відразу ж реалізувати, що дасть змогу провести більш ґрунтовний аналіз слабких місць, дослідити ступінь впливу зовнішніх факторів на саму систему, а також визначити перспективи подальшого розвитку ринку праці, що в свою чергу, забезпечить високу продуктивну зайнятість в країні.

Ключові слова: ринок праці, військові дії, продуктивна зайнятість, безробіття, проблеми у сфері продуктивної зайнятості, фактори, рекомендації.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день в Україні спостерігається масштабні міграційно-трудова процеси, що спричинені довготривалими дестабілізаційними явищами в соціально-економічній сфері країни, поширенням коронавірусної хвороби, а тепер ще й військовими діями. Варто зазначити, що глобальний та національний ринки праці не повернуться до попереднього розвитку, оскільки саме через війну відбуваються трансформаційні процеси у попередній моделі та принципальних положень, на які опиралася робота не лише ринок праці, але й економіка країни в цілому. В процесі військових дій суттєво зросла кількість безробітного населення. Певна частина підприємств певною мірою пристосовуються до сучасних умов, чим стимулюють зайнятість працівників. Загальновідомо, що за рахунок продуктивної зайнятості населення відбувається забезпечення збільшення обсягу ВВП, покращення суспільного добробуту, а також закладається фунда-

мент для ефективного фінансово-економічного розвитку держави.

На думку чималої кількості вітчизняних науковців, на даний час ринок праці перебуває у кризовому становищі, оскільки все більше зростає кількість безробітного населення, кількість населення за межею бідності через неможливість працювати, негативної динаміки набуває економічна активність населення працездатного віку, що, своєю чергою, погіршується якість кадрового потенціалу і стимулювання до ефективної діяльності. Беручи до уваги вище наведене, можна дійти висновку, що на сьогодні виняткової актуальності набуває проблематика продуктивної зайнятості в Україні із врахуванням негативного впливу військових дій та визначення напрямів її стабілізації для подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив військових дій на ринок праці та продуктивну зайнятість в Україні досліджували такі науковці як В.В. Близнюк, В.І. Гойчук, Н.А. Іщенко,

Н.П. Любомудрова, М.О. Родіонова, М.В. Семикіна, Л.Д. Яценко та інші.

Постановка завдання. Метою статті є визначення впливу військових дій на продуктивну зайнятість в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок праці, зокрема сфера зайнятості, виступає найважливішим елементом всієї економічної системи, на розвиток якої найбільше впливають такі фактори як рівень продуктивності праці, темпи економічного зростання, наявність конкурентних переваг, стан матеріального забезпечення працюючого населення, а також суспільно-соціальний прогрес в цілому. Крім цього, під час його роботи можна спостерігати за інтересами його суб'єктів та за усіма процесами, які відбуваються у економічно-політичній та соціально-демографічній сферах.

Основні питання, пов'язані із зайнятістю населення, відбиті у ст. 43 Конституції України: кожен громадянин України має право на працю. Це означає наявність можливості для кожного заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується, можливості вільно обирати вид діяльності, професію, місце роботи відповідно до своїх здібностей і бажань [4]. У відповідності до чинного законодавства України зайнятість – це діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб і така, що, як правило, приносить їм дохід у грошовій або іншій формі [6].

Негативні явища на ринку праці, які мали місце впродовж останнього періоду (зокрема непропорційність структурного розвитку, незначна вартість робочої сили, значна частка неформального типу зайнятості, брак відповідного соціального захисту працюючого населення, зменшення кількості робочих місць тощо) зумовлюють порушення його стабільного розвитку та посилюють суспільну напругу. У 2014 році саме з початком російської агресії на Сході України все частіше стали виникати доводі гострі проблеми, які все більше погіршувати розвиток ринку праці загалом та сферу продуктивної зайнятості зокрема. Серед подібних проблем варто виокремити такі:

- інфраструктурне руйнування регіонів промислового значення, де проходять військові дії, та погіршення організації налагодженої протягом тривалого часу логістики важливих ресурсів;

- погіршення співпраці з ключовими торговельними партнерами, що зумовило частковий вихід України із зовнішніх ринків;

- погіршення інвестиційної привабливості країни, що зумовило негативні тенденції у сфері інвестиційних потоків;

- зменшення попиту на внутрішньому ринку в результаті погіршення виробничих процесів і платоспроможності суспільства.

На той момент найбільшого негативу зазнало саме суспільство, що виражалось обсягами втрат людського потенціалу країни. Відтак, поширення військових дій на території України зумовили появу нових і посилили вже наявні проблемні питання на ринку праці, зокрема в сфері продуктивної зайнятості.

Початок повномасштабної війни вніс суттєві зміни в функціонування вітчизняної економіки та ринку праці. Руйнація економічних об'єктів, бойові дії на значній частині території держави, пошкодження інфраструктури призвели до повного чи часткового припинення діяльності підприємств, виникнення проблем в організації роботи бізнесу та проблем логістики, падіння споживчого попиту. За результатами дослідження групи Gradus Research з початку військової агресії до 22 березня 2022 року в країні зупинили, уповільнили чи звузили свою діяльність 86% компаній, з них: 48% працює частково чи майже не працює та працювали як і раніше лише 13% [8].

Характерною рисою сучасності є активізація трудової міграції в умовах глобальних викликів, оскільки особи, зайняті трудовою діяльністю, потребують економічного стимулювання й відповідного соціального захисту. Для досягнення достатнього рівня життя громадян державні регулятори розробляють політику, спрямовану на підвищення якості трудових ресурсів, розвиток і реалізацію трудового потенціалу кожної окремої людини. В умовах глобальних військових викликів системне фінансування в людський капітал дає змогу краще підготувати населення до вирішення технологічних і техногенних економічних проблем. Директор Європейського департаменту Міжнародного валютного фонду Альфред Камер (Alfred Kammer) визнає, що біля 5 млн біженців уже покинули зону бойових дій у ході самого масового переселення на континенті із часів Другої світової війни, і ще мільйони стали внутрішньо переміщеними особами [9].

Внаслідок економічних потрясінь, супроводжуваних масштабними внутрішніми переміщеннями населення та потоками біженців, відбуваються величезні втрати робочих місць і доходів населення. За оцінками МОП, у поточній ситуації активної фази конфлікту порівняно з ситуацією до

конфлікту втрачено 4,8 мільйона робочих місць, що становить 30% робочих місць, які існували в Україні до початку конфлікту. У разі негайного припинення бойових дій могло б настати швидке покращення ситуації та відновлення 3,4 мільйона робочих місць, завдяки чому втрати у сфері зайнятості скоротилися б до 8,9%. У випадку подальшої військової ескалації втрати у сфері зайнятості можуть зрости ще більше, до 7 мільйонів робочих місць, або 43,5%. Крім того, криза справила значний вплив на українську систему соціального захисту, що виразилося у збільшенні видатків і зменшенні надходжень. У відповідь на ці втрати Уряд України на даний момент доклав значних зусиль для підтримання працездатності національної системи соціального захисту, забезпечуючи виплату допомог, зокрема внутрішньо переміщеним особам, шляхом використання в цих цілях цифрових технологій [1].

Значних змін на ринку праці зазнала і пріоритетність вакансій. Найбільше пропозицій щодо роботи пропонується серед торгівлі. Це зумовлено тим, що відкривається значна кількість магазинів із продуктами харчування та товарами першої необхідності. Також змінилась і «географія» вакансій. З початком війни багато людей втратили свої домівки та робочі місця, що змусило їх переїздити в інші міста, більш віддалені від бойових дій. За офіційними даними стати вимушеними внутрішніми переселенцями довелося 7,1 млн. осіб. Тому найбільше навантаження на собі відчули переважно Західні області держави. В цей регіон також релокуються і підприємства, для ведення бізнесу в безпечних умовах [5].

Через складну ситуацію, що склалась у сфері зайнятості України, та значний вплив працездатного населення з ринку праці, в тому числі – до лав Збройних сил України, сил територіальної оборони, волонтерських організацій, зростає потреба у максимально раціональному використанні робочої сили та забезпеченні сприятливого рівня адаптивності працездатного населення до змін на ринку праці [3].

Загалом можна дійти висновку, що усі проблеми у сфері продуктивної зайнятості, які виникли в результаті військових дій в Україні, призвели до погіршення якості робочої сили, добробуту та мотивації населення, і посилення економічного тиску на працездатне населення, зменшення обсягів бюджетних надходжень тощо. Беручи до уваги становище у воєнний період на вітчизняному ринку праці загалом і потребу у визначенні заходів, спрямованих на його відновлення, а також забез-

печення продуктивної зайнятості, на сьогоднішній день досить важливо визначити головні загрози, які впливають на усі процеси, пов'язані із робочою силою. Водночас варто враховувати довосенні проблеми і ті, які виникли в процесі військових дій.

М.В. Семикіна, Н.А. Іщенко, М.О. Родіонова стверджують, що загрозою на вітчизняному ринку праці залишається низька дієвість мотиваційних та стимулюючих чинників. Погоджуючись з існуючими в науковій літературі поглядами, поняття «мотивація у сфері праці» та стимул, що широко використовується в теорії і практиці мотивації трудової діяльності, трактуємо, як формування активної позиції населення щодо пошуку гідної роботи, забезпечення можливостей професійно-кваліфікаційної, мотивів певної трудової поведінки людини, які стають спонукальною причиною, поштовхом до ефективної зайнятості в легальному секторі економіки. Низька ж дієвість цих чинників виступає причиною низької економічної активності населення та сприяє поширенню тіньового сегменту зайнятості [7].

Сучасні проблеми на ринку праці стали справжнім випробуванням для усіх державних інституцій стосовно здатності якомога краще забезпечити його теперішню роботу і боротися із впливом негативних факторів, які впливають на сфері зайнятості зокрема. Так, на нашу думку, серед головних факторів, які негативно впливають на ринок праці та сферу продуктивної зайнятості в Україні в період військових дій варто виокремити:

1. Збільшення тиску на ринок праці та сферу продуктивної зайнятості, що зумовлено зменшенням людського потенціалу в результаті вимушеного масового переселення із зони бойових дій.

2. Знищення виробничої логістики та соціальної інфраструктури, погіршення бізнес-умов, втрата потенціалу найважливіших промислових сільськогосподарських галузей, що зумовило погіршення економічного розвитку країни та галузевого і освітньо-професійного балансу на ринку праці, а також скорочення кількості робочих місць.

3. Зростання кількості безробітного населення, що веде за собою зменшення зацікавлення населення працездатного віку до пошуку нових робочих місць, зниження фахових навичок, конкурентоздатності та життєвого рівня людей, а також послідовної занепаду індивідів і посилення небезпеки стосовно неможливості самореалізуватися в сучасних умовах.

4. Низька трудова мобільність та її ефективність, що погіршує баланс між попитом та про-

позицією робочої сили, її якісні показники, зниження продуктивності праці, що, своєю чергою, негативно впливає на економічне зростання загалом. Варто зазначити, що на дану загрозу слід звернути якомога більшу увагу, оскільки саме мобільність здатна врівноважити життєвий рівень населення, зменшити дестабілізаційні макроекономічні процеси, а також послабити суспільну напругу в країні.

Варто погодитися із В.В. Близнюк та Л.Д. Яценко, що загрозою на вітчизняному ринку праці досі залишається низький рівень інфорсменту трудового законодавства. Для української моделі соціально-трудова відносин характерні розрив між нормативними і фактичними параметрами, сполучення жорстких правових рамок регулювання з домінуванням неформальних інститутів і недостатньою ефективністю інфорсменту законів на практиці. Слабкість інфорсменту не спроможна забезпечити безпечні та гідні умови праці; подолання проблеми щодо поширення неформальної та тіньової зайнятості; ефективну дію мотиваційних інструментів до продуктивної зайнятості [2].

Тому, враховуючи все вище наведене, на нашу думку, варто на сьогоднішній день працювати над розробкою цілого комплексу заходів, спрямованих на відновлення економічного розвитку України. Відтак, на нашу думку, з метою забезпечення стабільного розвитку ринку праці та продуктивної зайнятості необхідно:

1. Забезпечити можливість самозайнятості осіб працездатного віку, що дасть змогу розвантажити соціально-економічну галузь.

2. Пропагувати робітничі спеціальності і посилити їх престижність;

3. Розвивати та покращувати державну допомогу в сфері виробництва високотехнологічної та аграрної продукції.

4. Розробити програми перепрофілювання і підвищення кваліфікаційного рівня, самозайнятості молоді, а також зосередитися на можливостях дуальної освіти.

5. Звернути увагу на сільську місцевість, де забезпечити належні передумови для здійснення соціально-економічної діяльності, збільшити кількість робочих місць, а також розробити програми, спрямованих на пропагування праці саме в таких місцевостях.

6. Розробити заходи, спрямованих на покращення інвестиційної привабливості та боротьбу з тіньовими процесами в економічній системі України загалом та на ринку праці зокрема.

7. Забезпечити державну допомогу малому та середньому підприємству, удосконалити законодавчу базу, яка регулює його роботу, послабити податково-кредитне навантаження та ліцензійно-дозвільні процедури.

Запровадження пілотних програм зайнятості для окремих сегментів робочої сили на тих територіях, де встановлено мир або діють мирні домовленості, мають базуватися на керівних принципах:

- послідовності дій, що базуватимуться на отриманих попередніх оцінках стану ринку праці та результативності програмних заходів у довоєнний час. Критерії оцінок ефективності політики зайнятості мають бути запроваджені до національних рамок пост конфліктності та відновлення економіки;

- інклюзивності та сталості, тобто запропоновані заходи мають базуватися на засадах включеності до ефективної та продуктивної зайнятості та концепції гідної праці;

- чутливості до посилення військової агресії та конфліктності, тобто запропоновані заходи мають забезпечувати мінімізацію наслідків милітаризації суспільства та можливої криміналізації;

- сприяння гендерної рівності, оскільки зміна гендерних ролей під час війни, матимуть негативний вплив на жінок [2].

Вище зазначені рекомендації, на нашу думку, допоможуть більш ефективно розвивати ринок праці, що, в свою чергу, сприятливо позначиться на економічному розвитку нашої держави. Наведені рекомендації є довгостроковими, а їх реалізація та подальше удосконалення передбачає співпрацю із глобальним ринком та може залежати від економічного розвитку держави. На нашу думку, над розробкою подібних рекомендацій варто вже задуматися владі не чекаючи закінчення військових дій, оскільки їх вже можна реалізувати у безпечних регіонах нашої держави. Це дасть змогу провести більш ґрунтовний аналіз слабких місць, дослідити ступінь впливу зовнішніх факторів на саму систему, а також визначити перспективи подальшого розвитку ринку праці, що в свою чергу, забезпечить високу продуктивну зайнятість в країні.

Висновки. Таким чином, проведене нами дослідження дає змогу дійти висновку, що військові дії здійснили потужний негативний вплив на всі економічні сектори вітчизняної економіки, зокрема і на ринок праці та продуктивну зайнятість. Нами виокремлено ряд негативних факторів або проблем в даній сфері, які

вимагають якнайшвидшого вирішення. Тому нами виділено найважливіші напрями стабілізації становища на ринку праці та продуктивної зайнятості, які покликані активізувати

економічний розвиток країни і покращення соціально-побутових умов суспільства. Подібні рекомендації слід вже зараз розробляти і відразу ж реалізувати.

Список літератури:

1. Аналітична записка. Вплив кризи в Україні на сферу праці: попередні оцінки. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-05/UKR_Brief%20note_11May-2022.pdf
2. Близнюк В.В., Яценко Л.Д. Ринок праці України в умовах війни. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/237/6356/13392-1>
3. Близнюк В.В., Яценко Л.Д. Трудова мобільності як фактор забезпечення продуктивної зайнятості. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/37643/22-5722_5.pdf?sequence=1
4. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Любомудрова Н.П., Гойчук В.І. Зміни на ринку праці в умовах воєнного стану та перспективи післявоєнного відновлення. Економіка та суспільство. 2022. Випуск 40. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-31>
6. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>
7. Семикіна М.В., Іщенко Н.А., Родіонова М.О. Мотивація ефективної зайнятості: проблеми, тенденції, вибір стратегії: монографія. Кіровоград: КОД, 2009. 200 с.
8. Gradus research company. Діагностування стану українського бізнесу під час повномасштабної війни Росії з Україною. URL: https://gradus.app/documents/188/BusinessInWar_Gradus_KSE_Report_300_32022_ua.pdf
9. Kammer A. La guerre en Ukraine porte un coup sévère à la reprise économique en Europe. URL: <https://www.imf.org/fr/News/Articles/2022/04/22/blog042222-eurreo-war-in-ukraine-is-serious-setback-to-europe-economic-recovery>

Serohina N.O. IMPACT OF MILITARY ACTIONS ON PRODUCTIVE EMPLOYMENT IN UKRAINE

The article defines the impact of military operations on productive employment in Ukraine. It was determined that with the beginning of hostilities, the labor market and the sphere of productive employment underwent significant changes. Yes, at present the labor market is in a crisis situation, because every day more and more problems in this field are increasing. Problems that have taken place since 2014, precisely from the beginning of Russian aggression in the East of Ukraine, are singled out, in particular, the infrastructural destruction of regions of industrial importance, the deterioration of cooperation with key trading partners, the deterioration of the country's investment attractiveness, the decrease in demand on the domestic market as a result of the deterioration of production processes and solvency society. It was established that all the problems in the field of productive employment, which arose as a result of military operations in Ukraine, led to the deterioration of the quality of the workforce, well-being and motivation of the population, and increased economic pressure on the able-bodied population, a decrease in budget revenues, etc. The main factors that negatively affect the labor market and the sphere of productive employment in Ukraine during the period of military operations are given, in particular, the increase in pressure on the labor market and the sphere of productive employment, the destruction of production logistics and social infrastructure, the growth of the number of the unemployed population, low labor mobility and its efficiency. Recommendations have been identified that will help to develop the labor market more effectively, which, in turn, will have a favorable effect on the economic development of our country. Such recommendations should be developed now and immediately implemented, which will make it possible to conduct a more thorough analysis of weak points, to investigate the degree of influence of external factors on the system itself, as well as to determine the prospects for further development of the labor market, which, in turn, will ensure high productive employment in the country.

Key words: labor market, military operations, productive employment, unemployment, problems in the field of productive employment, factors, recommendations.